

TAITEILIJJA, TAIDE JA TEOLLISUUS

Tiina Huokuna

Tapio Wirkkala (1915–1985) teki taideteollisia esineitä, mutta oli kiinnostunut myös koneista, joilla niitä tehtiin. Ideasta ja kädenjäljestä syntyi lopputulos koneen työstämänä. Kasvavilla kulutustavaroille ja uusille esineille suosiollisilla markkinoilla taideteolliset tuotteet löysivätkin tiensä loppukäyttäjille.

Wirkkala hallitsi monentyypiset materiaalit, esineet ja tavat työstää materiaalia. Siksi ei ehkä ole niin yllättävää, että taiteilija oli kiinnostunut tekniikasta. Kollegat ja ystävät muistavat konkreettisia esimerkkejä.

Arkkitehtuuriprofessori Juhani Pallasmaa, Wirkkalan ystävä, kertoo:

”Hän [Wirkkala] toimi sillanrakentajana käsityöperinteen ja teollisen muotoilun, kuvataiteen ja arkista käyttöä palvelevan suunnittelun välillä. Vaikka hänen lähtökohdanaan oli käsityöperinne, hän siirsi perinteisen tekniikan uusiin muotoihin ja tarvittaessa kehitti myös täysin uusia tekniikoita ja työstötapoja.”¹

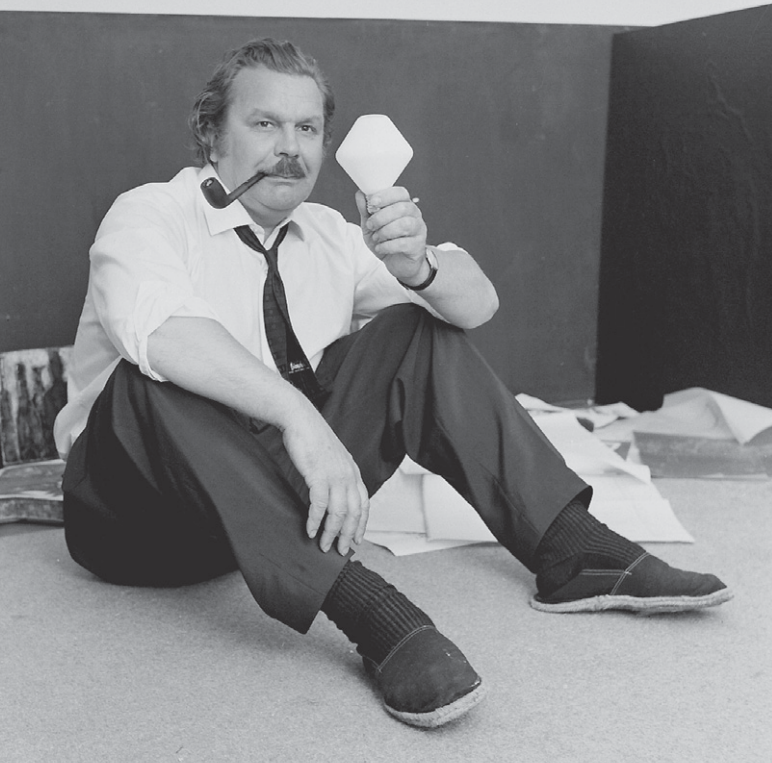
Yksi ulottuvuus oli koneet. Järkevästi ajatellen kysymys oli tietenkin siitä, että hyvin koneen toiminnan tunteva taiteilija saattoi onnistua näin myös taiteellisessa työssään paremmin. Pallasmaa kuvailee, miten taitelija voi olla konkreettisesti lähellä esineen syntyä. ”Työskennellessään Veninin tehtailla hän matkusti Venetsiasta Muranon saarelle veneellä jo varhaisessa aamusumussa ollakseen paikalla, kun tehtaan lasinpuhaltajat aloittivat työnsä.”²

Antti Siltavuori, niin ikään Wirkkalan ystävä, sisustusarkkitehti ja kansainvälisen neuvottelukunnan jäsen Tapio Wirkkala Rut Bryk Säätiössä, kuvaa prosessia saksalaisen Rosenthalin posliinitehtailla:

”... uusi kone, niin Wirkkala oli äärimmäisen kiinnostunut sen mahdollisuuksista. Heti halusi tutkia kaikkea, mitä sillä voidaan tehdä. Ja heti seuraavana aamuna hänellä oli joitakin ideoita, mitä tällä koneella voitiin tehdä.”³

Sami Wirkkala, sisustusarkkitehti ja Tapio Wirkkalan poika, kääntää myös mielikuvaa taiteilijasta enemmän tekniikasta kiinnostuvan suuntaan.

”Isästä sanotaan, että hän oli maahinen. Ennen kaikkea hän oli kiinnostunut tekniikasta. Tunsikin hyvin aikansa kehitystä. Teki itse prototyyppit ja seurasi laitteiden kehitystä. Muistan, kuinka tänne [Design Tapio Wirkkala -suunnittelutoimiston tila, Lönnrotinkatu, Helsinki] ostettiin ensimmäinen tietokone Asematunnelista, kun niitä ei muualta saanut.”⁴

Tapio Wirkkala Wir-lamppu kädessään. Artikkelin kuvat: Tapio Wirkkala Rut Bryk Säätio.

Taiteen tekemisen ja tekniikan liittymisen toisiinsa käy hyvin selville monissa aiheistoissa, joita Wirkkalan työstä on jäänyt jäljelle. Taideteollisuus tekniikan ja taiteen välipysäkkinä on luonteva tila ottaa vaikutteita molemmista. Uransa alkuvaiheissa vuonna 1950 hän piti Karhula-Iittalan myyntimiesten päivillä esitelmän valmistautumisesta Suurmessuille. Oman esityksensä lisäksi taiteilija vastasi kysymyksiin ja otti itsekin kantaa joihinkin esille tulleisiin seikkoihin.⁵ Ääneen tulee hänen lausumaksi seikka, jossa taiteilija laskeutuu kulutustavaratuotteiden suunnittelijaksi ja näin toiseen rajapintaan, eli keskustelemaan teollisuuden toimijoiden kanssa. ”Myynti- ja mainosmiesten apu on taiteilijalle, joka elää vähemmän konkreettisesti ilmapiirissä, hyvin tervetullut.”⁶ Muutama vuosi sodan jälkeen oli erityisen niukkuuden ja tuotannollisten ongelmien aikaa, toisaalta tavaratuotannon myyminen ei ollut mikään ongelma. Myyntimiesten kokouksessa Keijo Alhon taloudellisessa katsauksessa tulee keskeisesti esiin pula pääomista.⁷

Sodan jälkeen teollisuus aloitti melko tyhjästä. Esimerkiksi valaisimissa tämä näkyi siten, että pari ensimmäistä vuotta jouduttiin raaka-aineista lähtien toimimaan niillä materiaaleilla, mitä kulloinkin satuttiin saamaan. Muutos muutaman vuoden kuluttua oli suuri, kun esimerkiksi kotien valaisimissa muotoiltiin kalliista akryylistä niukkalinjaisia designvalaisimia, joissa juuri ei edellisten vuosikymmenten koristeita ollut.

MILANON TRIENNALE JA MATKA NEW YORKIIN

Milanon triennale vuonna 1951 oli suomalaisille muotoilijoille menestys, mutta se oli sitä ennen kaikkea Tapio Wirkkalalle, joka voitti kolme grand prix -palkintoa: näyttelyarkkitehtuurista, lasisuunnittelusta ja puuveistosta. Taloudellisten resurssien niukkuutta, suurta oivallusta vai molempia, näyttelyarkkitehtuuri herätti suurta huomiota. ”Ratkaisuni oli yksinkertaisin mahdollinen: lautoja ja valkeaksi kalkittuja seinää”.⁸

Menestys jatkui seuraavassa Milanon triennalessa vuonna 1954. Wirkkalalle se merkitsi käännettä uralla. Hän työskenteli kahteen otteeseen useita kuukausia maailman suurimmassa suunnittelutoimistossa Yhdysvalloissa. Raymond Loewyn suunnittelutoimistossa New Yorkissa työsken-

nellessään Wirkkala osallistui televisioiden, silitysrautojen ja ruokailuvälineiden suunnitteluun. Työskentely Yhdysvalloissa oli hämmäntävä kokemus monestakin syystä. Sami Wirkkala kertoo isänsä kuvaillen:

”Pürtäjät piirsivät. Työ hyppi pöydältä toiselle. Toisesta päästä tuli prototyyppi, jonkinlainen malli. Työ ei ollut yhden ihmisen käden jälkeen perustuvaa.”⁹

Yhdysvalloista alkuun saattamistaan töistä siirtyi ainakin astiastomalli saksalaisen Rosenthalin valmistamaksi. Yhdysvaltain kokemus 1950-luvulla oli merkittävä, mutta samoin myös yhteistyö Rosenthalin kanssa. Aivan uudentasoisen tuotteen aikaansaaminen oli tavoitteena, kun yhteen laitettiin

taide ja tekniikka, taide ja muotoilu, vapaa taide ja tuotekehittäminen. Philip Rosenthal, pitkäaikainen Rosenthal AG:n hallituksen puheenjohtaja, ”halusi selvästi herättää henkiin Walter Gropiuksen tunnuslauseen ’taide ja tekniikka – uusi liitto’.”¹⁰

Työtehtävät kulutustavaratuotannon merkittävillä alueilla ja merkittävässä tehtaissa lisäsivät luultavasti entisestään kiinnostusta Wirkkalaan kohtaan 1950-luvun kasvavilla kotimarkkinoilla Suomessa.

A-STUDIO – TEOLLISUUSKONSERNIN PALVELUKSESSA

Paluu Yhdysvalloista merkitsi taas uutta vaihetta taiteen ja teollisuuden yhdistämisessä.

Vuodet 1957–1965 Wirkkala toimi A-Studioon, A. Ahlström Osakeyhtiön muotoilutoimiston johtajana. ”Sen [A-Studioon] esikuva oli maailmankuulun teollisen muotoili-

Milanon triennalen näyttelyarkkitehtuuri vuosina 1951 ja 1954 oli Tapio Wirkkalan käsialaa. Milanon triennalesta vuonna 1954 lähti liikkeelle useampi taiteilijan uraan vaikuttanut käänne, ensin työskentely Yhdysvalloissa kahdesti maailman suurimmassa suunnittelutoimistossa ja sen jälkeen monipuolinen työ A-studioon, Ahlströmin muotoilutoimiston johtajana.

Näkökulma tekniikkaan: muovipullokooneella syntyi Tapio Wirkkalan ideoimana valaisimia. Nämä 1960-luvun alussa A-studion nimiin syntyneet valaisimet eivät ole olleet tuotannossa. Pöytävalaisimen edulliset tuotantokustannukset olisivat saattaneet jopa romahduttaa valaisinvalmistuksen markkinat.

jan Raymond Loewyn suunnittelutoimisto New Yorkissa.”¹¹

A-Studio palveli koko Alström-konsernia, joka toimi monella teollisuuden sektorilla. Iittalan lasitehtaan taiteilijana Wirkkala oli jo kansainvälinen kuuluisuus, mutta A-Studio laajensi hänen tehtäväkenttäänsä paitsi yhtiön muoviteollisuuteen myös pakkaus-, paperi- ja rakennustarviketeollisuuteen. Paljon julkisuudessa esillä ollutta muotoilijaa pyydettiin suunnittelemaan mitä erilaisimpia tuotteita taide-esineistä kotitalouskoneisiin.¹²

Wirkkala esimerkiksi suunnitteli muotveja itse, näin hän halusi nopeuttaa prosessia ja ottaa kokonaisuudesta enemmän vastuuta itselleen.¹³ Taideteollisuuden parissa toi-

miva taiteilija, joka tuntee koneita ja näkee niissä jopa uusia käyttömahdollisuuksia, liukuu taiteesta pitkälle teollisuuden puolelle. Haltuunotto todennäköisesti laajentaa oman työn soveltamisen mahdollisuuksia. Taiteilija pääsee näin lähemmäksi tavoitteita, koska tuntee tien paremmin.

TULEVAISUUDEN KAUPUNKI

Työskentely taideteollisuuden parissa oli yksi olennainen osa työtä, toinen olennainen osa oli hänen kiinnostuksensa lukuisia kilpailuja kohtaan ja menestys niissä.

*”Wirkkalan karriääri alkoi kilpailuista. Ensimmäisen huomattavan palkinnon hän sai vuonna 1939 olympialaisten postimerkkikilpailusta. Saman kilpailun hän voitti, kun olympialaiset sitten Helsingissä järjestettiin. Wirkkala barrasti itsekin opettajana kilpailuja, hän antoi niille suuren arvon ja palkitsi hyvin.”*¹⁴

Skaala saattoi laajentua yksittäisestä esi- neestä kokonaisen kaupunginosan pienoismalliin. Tulevaisuuden kaupunkikuva 2000 sai hahmonsä Brysselin maailmannäyttelyssä vuonna 1958. Aikajana asetettiin vuosikymmenissä eteenpäin. Atomi-paviljonki esittäisi vuoden 2000 kaupunkia.¹⁵

Sami Wirkkala muistaa, kuinka maailmannäyttelyn aikaan suunnitelmaan kuuluneen sähköjunan pienoismalli pörräsi puoli vuotta Wirkkaloiden kotona.¹⁶

Tulevaisuuden kaupunki eli osin traditioissa ja ajankohtaisuudessa (kirkko ja

asuminen), osin pitkässä loikassa tulevaisuuteen. Wirkkala oli ottanut mallia yhteiskuntasuunnitelmista. Liikenne hoitui sähköjunilla, helikoptereilla ja yksityiskäyttöön suunnitelluilla lentävillä lautasilla.¹⁷ Pienoismaailman elämä oli tarkoitettu soljumaan kahdessa kerroksessa Helsingin Itä-Pasilan malliin ja – yllättävän paljon tätä päivää – valtava tavaratalo hallitsi seutua.

VALOLLA VARIOIMINEN

Valaisimet ovat tyypillinen esine, joka kiinnostaa jo muotoilun opiskelijoita. Hyvän valaisimen aikaansaamiseen liittyy niin monta tekijää, että harva onnistuu, ja harva nuori muotoilija jää valaisimien pariin. Wirkkala on tullut monin verroin tunnetumaksi ennen kaikkea lasin muotoilijana, mutta myös posliinin, ruostumattoman teräksen, laminoidun vanerin, muovin ja graafisen

suunnittelun parissa. Hän suunnitteli tuotantoon yli 100 valaisinta, mutta valaisimet ovat luultavasti useista syistä jääneet syrjään hänen tuotannossaan. Hän suunnitteli valaisimia sekä näyttelyarkkitehtuurin Milanon triennalen Suomen osastolle vuosina 1951 ja 1954. Näillä on ollut merkitystä. Monet näyttelyarkkitehtuurit ovat todennäköisesti olleet laajemminkin mallina muille muotoilijoille.

Airamille suunnitellut geometriseen ideaan pohjautuvat Wir-lamput ovat sekä itsenäisiä lamppeja, että varioituina valaisimissa ja valaistusratkaisuissa. Monet muotoilijat tai arkkitehdit ovat suunnitelleet valaisimia. Niillä kuitenkin on harvoin ollut itsenäistä esineellistä identiteettiä, joten ne ovat jääneet syrjään ehkä lukuun ottamatta Alvar Aaltoa, Paavo Tynelliä, Lisa Johanson-Papea tai Yki Nummea.

Wirkkalan kohdalla luultavasti kävi niin, että osa suunnitelmista jäi arkistoon, koska

1960-luvun alussa syntynyt Wir-hehkulamppu on malliesimerkki idean varioimisessa. Pelkkä lamppu, osana valaisinta tai ryhmänä porraskäytävän tai näyttelyhuoneen arkkitehtuuria laajenee yhdestä muodosta moneksi.

ainakaan kotimaassa ei ollut jäljellä enää yrittäjästä, joka olisi Idmanin ja Airamien kiinnostuksen vähennyttä jatkanut pääosin koteihin suunnattua valaisintuotantoa.

Valaisimien suunnittelijoille vuodet heti sodan jälkeen merkitsivät isoa muutosta. Esimerkiksi vuosi 1946 merkitsi myös tämmentyypisessä teollisuudessa aikaa, jolloin valmistuksessa oli käytettävä mahdollisimman tarkkaan hyväksi erilaiset raaka-aineet. Jo muutaman vuoden kuluttua uudet koneet ja ajattelutavan muutos suunnittelussa merkitsivät täysin toisenlaista lopputulosta. Vaikka vanhoja malleja oli runsaasti esimerkiksi Idmanin vuoden 1958 koristevalaisinluettelossa, mukana oli myös runsaasti esimerkiksi Wirkkalan selkeälinjaisia valaisimia.¹⁸

TEKIJÖIDEN TARINAT

Muotoilun menestyjien tarinat liittyivät varsinkin 1950-luvulla osaksi kansallista kertomusta.¹⁹ Wirkkala oli yksi keskeisistä nimistä. Toisesta maailmansodasta toipuvalla Suomella oli oivallinen mahdollisuus profiloitua muotoilun keinoin. Taideteollisen koulutuksen hankkinut ikäluokka oli poikkeuksellisen lahjakas. Heidän opettajanaan oli Arttu Brummer, jolla oli silmää poimia oikeat ihmiset. Kansainvälinen menestys syntyi monissa näyttelyissä. Valtion ja yritysten panos yhdistyi kansainvälisissä hankkeissa. Lehdistö esitteli näyttävästi muotoilua ja sen tekijöitä. Kaikesta tästä syntyy mielenkiintoinen kertomus, jota voi teoreettisesti hahmottaa monella tapaa. Yksi tapa on esit-

Tapio Wirkkala (1915–1985)

Akateemikko 1972

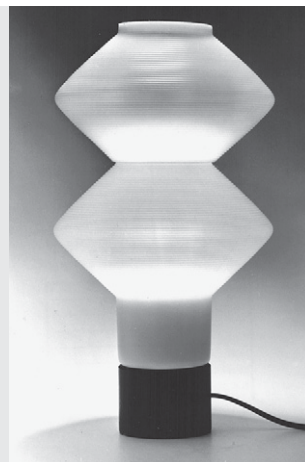
Koulutus:

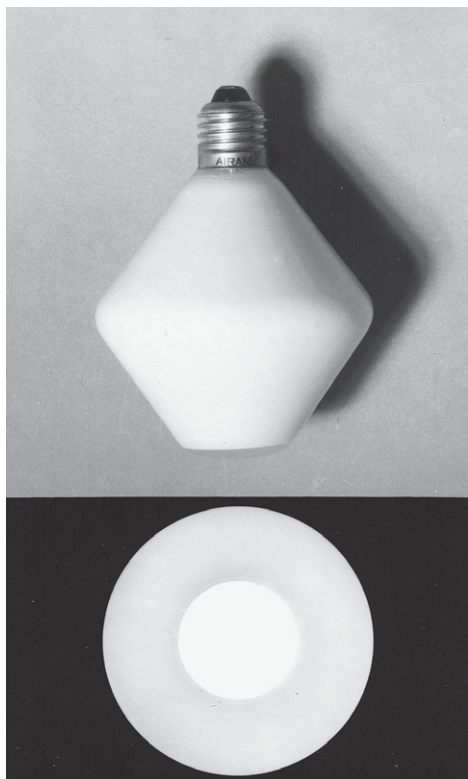
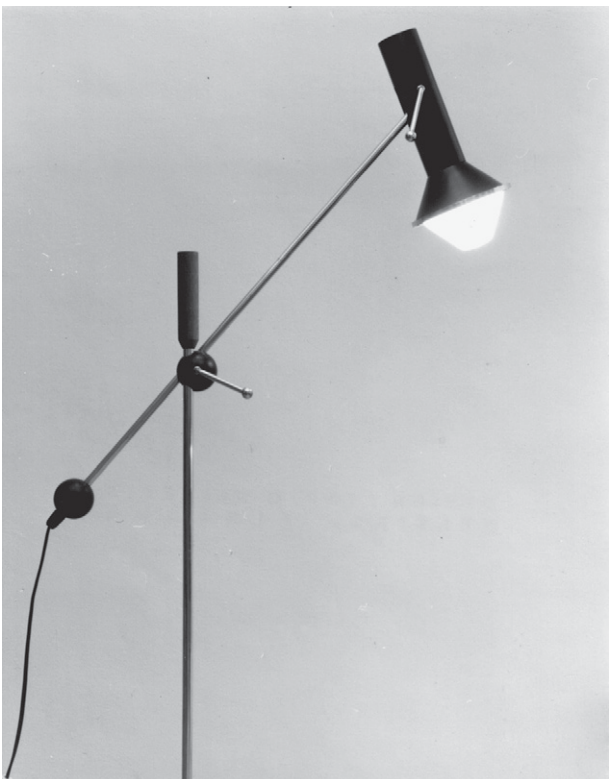
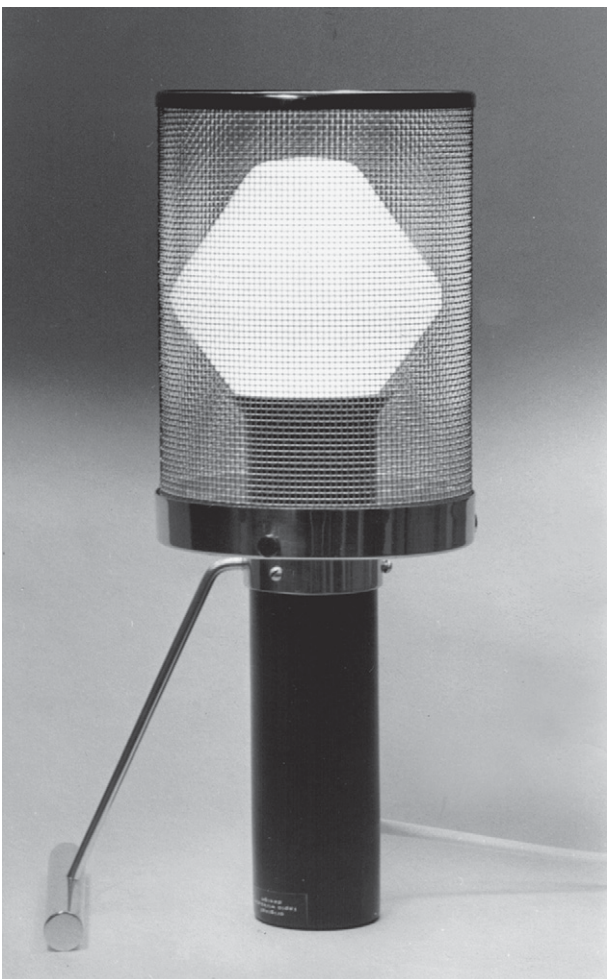
- Taideteollisuuskeskuskoulu 1933–1936, Helsinki, koristeveiston osasto

Työtehtäviä:

- Taideteollinen oppilaitos, Helsinki, taiteellinen johtaja
- Suunnittelutöitä, mm. liitalan lasitehdas, 1947–1985
- Raymond Loewyn suunnittelutoimisto 1955–1956
- Rosenthal AG, freelance-suunnittelija, 1956–1985
- A-studion johtaja, A.Ahlström Oy:n muotoilujohtaja
- Design Tapio Wirkkala, Helsinki, suunnittelutoimisto Venini, Venetsia, freelance-suunnittelija
- Useita näyttelyarkkitehtuuriin liittyviä tehtäviä

Useita palkintoja, uran alkuvaiheissa mm. Lunning-palkinto, Yhdysvallat, 1951.

Wir-lamppuja.

tää asia tarinan tai kertomuksen muodossa. Tällaiset tarinat sopivat hyvin asettumaan suomalaisen 1950-luvun yhteiskunnan kuvaan, mutta kertomuksia nyttemmin käytetään esimerkiksi ongelman hahmottamiseen ja myynnin edistämiseen monella alalla.

1950–1960-luvuilla kulutustavateollisuus kasvoi huomattavasti. Historioitsija Eric Hobsbawn on nimennyt vuodet 1950–1970 kultaisiksi vuosiksi. Elintaso sodasta toipuvissa Euroopan maissa kasvoi, yhteiskunta muuttui lyhyessä ajassa toisen malliseksi kuin ennen sotaa, koneet kävivät ja tarvittiin suunnittelijoiden ideoita, olivatpa ne sitten huonekaluja, vaatteita tai pakkauksia niiden ympärille. Muotoilijoilla oli otollinen ajankohta, runsaasti kulutustavateollisuuden kasvua ja ostajakunta, joka oli halukas hankkimaan muotoilullisesti arkielämään sijoittuvia esineitä, ei vain taideteollisuusesineitä, vaan myös kulutustavateollisuuden tuotteita, joiden muodolla katsottiin olevan merkitystä. Kulutustavateollisuuden markkinat esimerkiksi 1950-luvulla tuntuivat paitsi laa-

jenevan voimakkaasti, myös imevän kaiken tuotannon, joka saatiin aikaan.

1960-luvulla Suomi saavutti kulutusyhteiskunnan statuksen.²⁰ Visa Heinonen kuvaa kulutusyhteiskunnan syntymistä monivaiheisena ja moniulotteisena talouden, kulttuurin, reaalisten mahdollisuuksien ja kansan mielialojen yhdistelmänä. Perheet halusivat uusia tuotteita ja koneita ja niitä markkinoitiin esimerkiksi visuaalisesti uusin keinoin.

TEKNIIKAN TYÖMAA

Wirkkalan kiinnostus koneisiin johtui monista seikoista. Kulutustavateollisuuden kasvu 1950- ja 1960-luvuilla muutti tehtaiden lattialla olevien koneiden kokoa, määrää ja toiminnan mahdollisuuksia. Taide-teollisuus ja kulutustavateollisuus, missä Wirkkala esimerkiksi muovin suhteen oli toimijana, olivat suuri risteysasema, jonne taiteilijoiden ideat tulivat, jossa ne muokat-

Ornamon näyttely Taidehallissa 1951.

tiin ja josta ne lähtivät koneiden avulla toteutettaviksi.

Prosessissa ideasta valmiiksi tuotteeksi Wirkkala pystyi pureutumaan pitkälle tekniikan ratkaisuihin. Kun taiteilija ymmärtää ja on kiinnostunut teknisestä puolesta, tietää hän jo kenties idean asteella paremmin sen, mitä voi toteuttaa ja mitä ei. Luultavasti kiinnostus tekniikkaan oli yksi Wirkkalan monipuolisuuden salaisuuksista.

Tiina Huokuna työskentelee tutkijana Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksella. Hänen erikoisalaansa on muotoilun ja arkielämän historia.

¹ Pallasmaa, 2000, 22.

² Pallasmaa, 2000, 11.

³ Siltavuori, haastattelu 13.8.2007.

⁴ Wirkkala, haastattelu 26.11.2007.

⁵ Karhula-littalan myyntimiesten päivät Karhulassa 17.-18.8.1950. Pöytäkirja käydyistä keskusteluista. Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto. Ahlström Oy:n Karhulan tehtaisiin liittyvä aineisto, ELKA 1919.

⁶ Karhulan-littalan myyntimiesten päivät Karhulassa 17.-18.8.1950. Pöytäkirja käydyistä keskusteluista. Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto. Ahlström Oy, Karhulan tehtaisiin liittyvä aineisto. ELKA. s. 23.

⁷ K. Alho. Taloudellinen katsaus. Karhula-littalan myyntimiesten päivät Karhulassa 17.-18.8.1950. Pöytäkirja käydyistä keskusteluista. Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto. Ahlström Oy:n Karhulan tehtaisiin liittyvä aineisto, ELKA 1919.

⁸ Pallasmaa, 2000, 27.

⁹ Wirkkala, haastattelu 26.11.2007.

¹⁰ Laurén, 2000, 140-143.

¹¹ Poutasuo, 2000, 203.

¹² Poutasuo, 2000, 201.

¹³ Pallasmaa, 2000, 21.

¹⁴ Siltavuori, haastattelu 13.8.2007.

¹⁵ Toikka-Karvonen. Viikkosanomat 16/1958, s.10-13.

¹⁶ Wirkkala, haastattelu 26.11.2007.

¹⁷ Toikka-Karvonen. Viikkosanomat 16/1958, s. 11.

¹⁸ Idman, koristevalaisinluettelo, 1958.

¹⁹ Huokuna, 2006, 196-197.

²⁰ Heinonen, 2001, 133.

LÄHTEET :

Arkistolähteet:

Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto, Mikkeli
Karhula-littala, ELKA 1919

Pöytäkirja myyntimiesten päivistä Karhulassa
17.-18.1950

Keijo Alho, taloudellinen katsaus

Tutkimushaastattelut:

Siltavuori, Antti, 13.8.2007, Helsinki

Wirkkala, Sami, 26.11.2007, Helsinki

Painetut lähteet:

Idman, koristevalaisinluettelo no 142. 1958

Lehdet:

Viikkosanomat

Toikka-Karvonen, Annikki 16/1958

Kirjallisuus:

HEINONEN, Visa (2001): *Nyt uutta Suomessa! Suomalaisen mainonnan historia*, Mainostajien liitto, Libris, Helsinki.

HUOKUNA, Tiina (2006): *Vallankumous kotona. Arkielämän visuaalinen murros 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa*, Yliopistopaino, Helsinki.

LAURÉN, Uta (2000): *Tapio Wirkkala, Ajattelevat kädet*, WSOY, Bookwell, Porvoo. Teos julkaistu näyttelyn *Tapio Wirkkala – silmä, käsi, ajatus* yhteydessä. Näyttely Taideteollisuusmuseossa 25.8.2000–14.1.2001.

PALLASMAA, Juhani (2000): *Tapio Wirkkala, Ajattelevat kädet*, WSOY, Bookwell, Porvoo. Teos julkaistu näyttelyn *Tapio Wirkkala – silmä, käsi, ajatus* yhteydessä. Näyttely Taideteollisuusmuseossa 25.8.2000–14.1.2001.

POUTASUO, Tuula (2000): Pallasmaa, Juhani (2000): *Tapio Wirkkala, Ajattelevat kädet*, WSOY, Bookwell, Porvoo. Teos julkaistu näyttelyn *Tapio Wirkkala – silmä, käsi, ajatus* yhteydessä. Näyttely Taideteollisuusmuseossa 25.8.2000–14.1.2001.